

१. राज्य अर्थव्यवस्था

राज्य उत्पन्न

१.१ पूर्वानुमानानुसार स्थूल राज्य उत्पन्नात मागील वर्षाच्या ११.३ टक्क्यांच्या तुलनेत २०११-१२ मध्ये ८.५ टक्के इतकी वाढ अपेक्षित आहे. कृषि क्षेत्राच्या उणे ९.१ टक्के वृद्धीदरामुळे कृषि व संलग्न क्षेत्राचा वृद्धीदर उणे ५.१ टक्क्यावर सीमित राहीला आहे. उद्योग क्षेत्रात ९.१ टक्क्यांची वाढ, तर सेवाक्षेत्रात १०.१ टक्क्यांची वाढ अपेक्षित आहे.

१.२ प्रारंभिक अंदाजानुसार राज्याचे २०१०-११ मधील स्थिर (२००४-०५) किंमतीनुसार स्थूल राज्य उत्पन्न ११.३ टक्क्यांनी वाढून ₹ ७,४१,६९४ कोटी झाले तर मागील वर्षी ते ₹ ६,६६,१२३ कोटी होते. चालू किंमतीनुसार २०१०-११ मधील स्थूल राज्य उत्पन्न ₹ १०,६८,३२७ कोटी असून ते गतवर्षीच्या उत्पन्नापेक्षा २३.१ टक्क्यांनी अधिक आहे.

१.३ प्रारंभिक अंदाजानुसार, राज्य उत्पन्न म्हणजेच निव्वळ राज्य उत्पन्न २०१०-११ मध्ये चालू किंमतीनुसार ₹ ९,८२,४५२ कोटी होते जे गतवर्षीच्या उत्पन्नापेक्षा २४.७ टक्क्यांनी अधिक आहे. चालू किंमतीनुसार २००९-१० मधील दरडोई निव्वळ राज्य उत्पन्न ₹ ७१,३०० च्या तुलनेत २०१०-११ मध्ये ते ₹ ८७,६८६ होणे अपेक्षित आहे.

किंमती

१.४ एप्रिल, २०११ ते जानेवारी, २०१२ मध्ये राज्यातील ग्रामीण व नागरी भागाचा सरासरी ग्राहक किंमती निर्देशांक गतवर्षीच्या तत्सम कालावधीच्या तुलनेत अनुक्रमे ९.४ टक्क्यांनी व ७.९ टक्क्यांनी वाढला.

१.५ अखिल भारतीय घाऊक किंमती निर्देशांकावर आधारित चलनवाढीचा दर जानेवारी, २०१२ साठी ६.६ टक्के होता तर जानेवारी, २०११ मध्ये तो ९.५ टक्के होता. खाद्य पदार्थ गटातील चलनवाढीचा दर जानेवारी, २०१२ मध्ये (-) ०.५ टक्के तर जानेवारी, २०११ मध्ये तो १६.७ टक्के होता. अखिल भारतीय घाऊक किंमती निर्देशांकावर आधारित वर्ष ते वर्ष चलनवाढीचा दर एप्रिल, २०११ मधील ९.७ टक्क्यांवरून कमी होऊन जानेवारी, २०१२ मध्ये ६.६ टक्के झाला.

लोकवित्त

१.६ राज्य शासनाची २०११-१२ मधील (अर्थसंकल्पीय अंदाज) अपेक्षित महसुली जमा ₹ १,२१,५०४ कोटी असून ती २०१०-११ मध्ये (सुधारीत अंदाज) ₹ १,०७,१५९ कोटी होती. कर महसूल आणि करेतर महसूल अनुक्रमे ₹ ९७,४०४ कोटी आणि ₹ २४,१०० कोटी अपेक्षित आहे. एप्रिल ते डिसेंबर, २०११ या कालावधीत प्रत्यक्ष महसुली जमा ₹ ७९,३५३ कोटी (अर्थसंकल्पीय अंदाजाच्या ६५.३ टक्के) होती.

१.७ तेराव्या वित्त आयोगाने राज्याला विशिष्ट कारणांसाठी सहाय्यक अनुदाने देण्याची शिफारस केली आहे. सहाय्यक अनुदानापोटी २०११-१२ मध्ये ₹ २,८७६ कोटी मिळणे अपेक्षित असून त्यामध्ये स्थानिक स्वराज्य संस्थांकरीता दिलेले ₹ ९३७ कोटी सर्वसाधारण मूलभूत अनुदान व ₹ ३२० कोटी सर्वसाधारण कार्यात्मक अनुदान अंतर्भूत आहे.

१.८ राज्य शासनाचा २०११-१२ मधील (अर्थसंकल्पीय अंदाज) महसुली खर्च ₹ १,२१,४४६ कोटी अपेक्षित आहे तर २०१०-११ मध्ये (सुधारीत अंदाज) तो ₹ १,१२,८४७ कोटी होता.

१.९ वर्ष २०११-१२ मधील अंदाजित महसुली अधिक्क ₹ ५८ कोटी असून वित्तीय तूट ₹ २२,८०५ कोटी (स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या १.८ टक्के) आहे. वर्ष २०११-१२ च्या अखेर ऋणभार ₹ २,२६,९२६ कोटी पर्यंत जाण्याची अपेक्षा आहे.

संस्थांद्वारे वित्तपुरवठा

१.१० जून, २०११ च्या अखेरच्या शुक्रवारी बँकांतील एकूण ठेवी ₹ १४,०३,९५५ कोटी, एकूण कर्ज ₹ ११,७६,०८७ कोटी आणि कर्जाचे ठेवीशी असलेले प्रमाण ८३.८ टक्के होते.

१.११ ३१ मार्च, २०११ अखेर ७.६० लाख स्व-सहाय्यता गटांनी ₹ ६४८ कोटी जमा केले, तर ०.४४ लाख स्व-सहाय्यता गटांना ₹ २८६ कोटी कर्ज वाटप करण्यात आले आणि २.३३ लाख स्व-सहाय्यता गटांकडे ₹ १,०४५ कोटी कर्ज बाकी होते.

१.१२ वित्तीय समावेशामध्ये डिसेंबर, २०११ अखेरपर्यंत बँक नसलेल्या ४,२९२ गावांपैकी ३,८३९ (८७ टक्के) गावांमध्ये बँक सुविधा उपलब्ध करण्यात आल्या. डिसेंबर, २०११ पर्यंत १९.२८ लाख 'नो फ्रिल' खाते उघडण्यात आले. नोव्हेंबर, २०११ च्या अखेरपर्यंत जवळपास ९७.६ लाख इतके किसान क्रेडिट कार्ड्स वितरित करण्यात आले होते व ह्या कार्डांना एकूण ₹ ५३,२९६.२९ कोटी इतकी एकत्रित रक्कम मंजूर करण्यात आली.

कृषि व संलग्न कार्ये

१.१३ वर्ष २०११ मध्ये राज्यात सर्वसाधारण पडणाऱ्या पावसाच्या १०२.३ टक्के इतका पाऊस पडला. राज्यातील एकूण ३५५ तालुक्यांपैकी ४६ तालुक्यात अतिवृष्टी, २०९ तालुक्यात सर्वसाधारण पाऊस तर केवळ १०० तालुक्यात अपुरी वृष्टी झाली.

१.१४ मराठवाडा आणि विदर्भात मोसमी पावसाचे उशीरा झालेले आगमन आणि अनियमित पावसामुळे खरीप पिकांच्या पेरण्या दोन ते तीन आठवडे उशीरा झाल्या आणि त्याचा पेरणी क्षेत्रावरती विपरीत परिणाम झाला. सप्टेंबर महिन्यात पडलेल्या अनियमित पावसामुळे आणि ऑक्टोबर महिन्यातील अपुऱ्या पावसामुळे रबी पिकांच्या क्षेत्रातही घट झाली असून परिणामी चालू वर्षात अन्नधान्ये, तेलबिया आणि कापूस यांच्या उत्पादनात मोठ्या प्रमाणात घट होण्याची शक्यता आहे.

१.१५ अन्नधान्याच्या उत्पादनात २०११-१२ मध्ये २३ टक्के घट अपेक्षित असून ते गत वर्षातील १५४.१९ लाख मे. टन उत्पादनाच्या तुलनेत ११८.०९ लाख मे. टन होईल. तेलबिया आणि कापूस यांचे उत्पादन देखील अनुक्रमे ८ टक्के व १५ टक्क्याने घटण्याचे अपेक्षित आहे. उसाचे उत्पादन ८५६.३५ लाख मे. टन इतके अपेक्षित आहे.

१.१६ वर्ष २०१०-११ मध्ये शेतीच्या हंगामी कामांसाठी ₹ १२,३२७ कोटी कर्ज वाटप करण्यात आले असून त्यापैकी ₹ ६,१५८ कोटी प्राथमिक कृषि पत संस्थांद्वारे, ₹ ५,५६६ कोटी अनुसूचित वाणिज्यिक बँकांद्वारे आणि ₹ ६०३ कोटी प्रादेशिक ग्रामीण बँकांद्वारे मंजूर केले.

१.१७ शासकीय व सहकारी दुग्धसंस्थांद्वारे ऑक्टोबर, २०११ पर्यंत दैनिक सरासरी दूध संकलन ३६.१६ लाख लिटर होते तर २०१०-११ मध्ये हे ३५.५७ लाख लिटर होते. वर्ष २०१०-११ मध्ये दुधाचे अंदाजित उत्पादन ८०.४४ लाख मे. टन होते.

१.१८ सागरी व गोड्या पाण्यातील अंदाजित मत्स्य उत्पादन डिसेंबर, २०११ अखेर अनुक्रमे ३.१२ लाख मे. टन व १.०० लाख मे. टन होते तर २०१०-११ मध्ये ते अनुक्रमे ४.४७ लाख मे. टन व १.३० लाख मे. टन होते.

उद्योग

१.१९ ऑगस्ट, १९९१ ते सप्टेंबर, २०१० या कालावधीत राज्यात थेट विदेशी गुंतवणुकीचे ४,२२१ प्रस्ताव प्राप्त झाले व त्यातील गुंतवणूक ₹ ८४,९५८ कोटी होती. त्यापैकी, ४२ टक्के प्रकल्प पूर्ण झालेले असून ७ टक्के प्रकल्प प्रगतीपथावर आहेत व त्यांची गुंतवणूक अनुक्रमे ५२ टक्के व ९ टक्के आहे. महाराष्ट्राच्या औद्योगिक क्षेत्रात विदेशी गुंतवणूक करणाऱ्या देशांमध्ये अमेरिका आणि मॉरिशस हे दोन प्रमुख देश असून या देशांचा एकूण थेट विदेशी गुंतवणुकीत अनुक्रमे १६ टक्के व १४ टक्के वाटा आहे.

सहकार

१.२० ३१ मार्च, २०११ अखेर सुमारे ५६० लाख सभासद असलेल्या २.२४ लाख सहकारी संस्था होत्या. यापैकी, ९.६ टक्के कृषि पतपुरवठा, १०.४ टक्के बिगर-कृषि पतपुरवठा तर ८० टक्के पणन, उत्पादन, उपसा जलसिंचन, विद्युत पुरवठा, पाणी पुरवठा, वाहतूक, सामाजिक क्षेत्र, इत्यादीमध्ये कार्यरत होत्या.

ऊर्जा

१.२१ विजेची स्थापित क्षमता ३१ डिसेंबर, २०११ रोजी १९,८१६ मेगावॅट होती. डिसेंबर, २०११ अखेर ६७,१७७ दशलक्ष युनिट्स वीज निर्मिती झाली, जी मागील वर्षापेक्षा २२ टक्क्यांनी अधिक होती.

१.२२ केंद्रिय वाटपाचे ५,३७६ मेगावॅट वगळता विजेची एकूण उपलब्ध स्थापित क्षमता मार्च, २०११ अखेर १९,१५३ मेगावॅट होती. नैसर्गिक वायुजन्य वीज निर्मिती २०१०-११ मध्ये २२.२ टक्क्यांनी वाढली. महापारेषण कंपनीची पारेषण हानी ४.३ टक्के होती. महावितरण कंपनीची वितरण हानी १७.३ टक्के तर एकत्रित/तांत्रिक व व्यावसायिक (ए.टी.ॲन्ड सी.) हानी १८.५ टक्के होती.

परिवहन

१.२३ ३१ मार्च, २०११ अखेर सार्वजनिक बांधकाम विभाग व जिल्हा परिषदेच्या देखभालीखालील रस्त्यांची लांबी (स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या देखभालीअंतर्गत रस्त्यांची लांबी वगळून) २.४१ लाख कि.मी. इतकी होती, तर ९७.८ टक्के गावे बारमाही रस्त्यांनी, १.६ टक्के गावे हंगामी रस्त्यांनी जोडलेली होती व उर्वरित ०.६ टक्के गावे (२२७) कोणत्याही रस्त्यांनी जोडलेली नव्हती.

सामाजिक क्षेत्र

१.२४ जनगणना २०११ नुसार, महाराष्ट्र हा लोकसंख्येप्रमाणे देशात दुसऱ्या क्रमांकावरील राज्य आहे. राज्याची एकत्रित लोकसंख्या ११.२४ कोटी असून स्त्रियांची टक्केवारी ४८.० टक्के आहे. नागरी भागातील लोकसंख्येची टक्केवारी ४५.२ टक्के आहे. लोकसंख्येची दशवार्षिक वाढ जवळपास १६ टक्के आहे.

- १.२५ वर्ष २०१० मधील जन्म दर, अर्भक मृत्युदर व मृत्युदर हे अनुक्रमे १७.१, २८ व ६.५ होते तर २००९ मध्ये हेच दर अनुक्रमे १७.६, ३१ व ६.७ होते. २००७-२००९ या कालावधीत माता मृत्यू प्रमाण १०४ होते.
- १.२६ राज्याकरिता असर - २०११ च्या अहवालानुसार प्राथमिक व उच्च प्राथमिक शाळांमधील मुलांच्या उपस्थितीची (कोणत्याही एका दिवशी) टक्केवारी अनुक्रमे ८९.६ व ९०.० होती. तसेच ग्रामीण भागातील शाळांमध्ये ६ ते १४ वर्षे वयोगटातील प्रवेशित विद्यार्थ्यांची टक्केवारी ९९ होती.
- १.२७ मध्यान्ह भोजन योजनेअंतर्गत सन २०१०-११ मध्ये १.२२ विद्यार्थ्यांना लाभ देण्यात आला.
- १.२८ इंदिरा आवास योजनेअंतर्गत २०१०-११ मध्ये १,५६,५७५ घरे बांधण्यात आली. राजीव गांधी ग्रामीण निवारा योजनेअंतर्गत योजनेच्या सुरुवातीपासून ते ऑक्टोबर, २०११ पर्यंत ५२,८८० घरे बांधण्यात आली.
- १.२९ पुरक पोषण आहार कार्यक्रमांतर्गत २०१०-११ मध्ये ग्रामीण (आदिवासीसह) व नागरी भागातील लाभार्थ्यांची संख्या अनुक्रमे ६२.३९ लाख आणि १३.१८ लाख होती.
- १.३० घातक कचऱ्याची योग्य विल्हेवाट लावली अथवा नाही याचा मागोवा घेणे यासाठी घातक कचऱ्या वाहून नेणाऱ्या वाहनांमध्ये ग्लोबल पोजिशनिंग सिस्टम (जी.पी.एस.) राज्याने अनिवार्य केली आहे. सद्यस्थितीत २०० घातक कचरा वाहतूक दारांनी ही प्रणाली आपल्या वाहनांवर बसवली आहे.
- १.३१ भारत मानव विकास अहवाल-२०११, नुसार भारताचा मानव विकास निर्देशांक ०.४६७ होता महाराष्ट्र ०.५७२ इतक्या मानव विकास निर्देशांकासह देशात पाचव्या क्रमांकावर असून, त्याआधी अनुक्रमे केरळ, दिल्ली, गोवा व पंजाब या राज्यांचा क्रम लागतो.

* * * * *